

- ⁴ CsML, XXV. 8. fond, 21. doboz, Nb. 1026/1945. Az iratcsomó számozatlan, rendezetlen. A továbbiakban – anélkül, hogy azt külön jelölnénk – ebből idézünk. (Az idézetek minden esetben betűhívek!)
- ⁵ Kis Sándor nevét a népbírósi iratokban – tévesen – mindenütt két s-el írták. Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy az édesapja volt annak a köztisztelőben álló, Hódmezővásárhely-szerte szeretett és nagyra becsült Kis Zoltán tálasmesternek (fazekasmesternek), aki 88 éves korában hunyt el 2010 szeptemberében.
- ⁶ „Aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatását vagy megsemmisítését, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos úton való létesítését követeli, erre izgat vagy mást felhív, vétséget követ el és három évig terjedhető fogházzal büntetendő.”
<http://sagv.gyagk.u-szeged.hu/tanar/farkzolt/HORTHY/TELINT.HTM>
- ⁷ Ez a vétség három évig terjedhető fogházzal büntetendő.
- ⁸ A városban akkor szervezettel nem bíró PDP helyett a másik négy párt további jelöltjeiből sorsolták ki az ötödik népbíró.
- ⁹ Olasz Bálint erre utalt is a népbírói elölts.

SZABÓNÉ SASS SZILVIA

*„Kimondottan szélsőjobboldali beállítottságú tevékenységet
nem lehet megállapítani...”*

Csáki Lajos újságíró igazolóbizottsági és népbírósi ügye

Csáki¹ Lajos 1906-ban született Hódmezővásárhelyen, egyszerű családban (apja szabómester volt). 1921-ben érettségizett a református gimnáziumban, azt követően jogi tanulmányokat folytatott, de csak az abszolutóriumig jutott, a jogi doktorátust – talán anyagi okok miatt – nem szerezte meg. 1930 februárjától 1931 végéig a Vásárhelyi Friss Újság munkatársa volt, azután 1932. január 1-ével a vásárhelyi Reggeli Újsághoz került, onnan pedig 1936. január 1-étől 1939 júniusáig a Vásárhelyi Újságnál² dolgozott. Ezt követően dr. Gonda József a Népjúrsághoz hívta belső munkatársnak. Ez a lap Gonda alatt – állítólag – kimondottan baloldali jellegű³ volt, de miután őt behívták katonának és Dura Lajos lett a felelős szerkesztő, a főszerkesztő pedig Szathmári János, a lap jobbra tolódott és inkább kormány-pártinak volt mondható. 1944. szeptember 10-től október 8-ig, az orosz bevonulásig Csáki vette át a lap vezetését. Utóbb azzal vádolták meg, hogy csak „*jobboldali politikai beállítottsága*” miatt kapta meg a főszerkesztői pozíciót, ám ő ezt tagadta.

Miközben a megélhetését biztosító különféle napilapoknál dolgozott, „gründolt” egy saját folyóiratot is. Az 1931 decemberétől szórványosan megjelenő, a tulajdonát képező Vidám Ifjúság című, kis formátumú periodika rövid életű volt, anyagi okok miatt egy év múltán megbukott.

1936-ben kérte a miniszterelnökség sajtóosztályától, hogy az újból engedélyezze az

„időszaki sajtótermék” megjelentetését. Kérelmét az akkori főispán „támogató javaslattal” terjesztette föl. (Kísérő levelében azt írta Csákiról, hogy „*egyik legértékesebb tagja a fiatal újságíró gárdának, aki lapjával a nemzeti irányt fogja szolgálni*”⁴) Az engedélyt megkapta, de 1936-ban mégsem jelent meg ilyen címmel ifjúsági lap Vásárhelyen. Az okok minden bizonnyal ismét csak az anyagiakban keresendők. Egy évvel később, 1937 szeptemberében már azzal a kéréssel fordult az illetékes grémiumhoz, hogy megváltoztathassa a lap nevét Ifjúságra. Az engedély megjött, de a következő évben már azt kérte, hogy politikai hetilapként engedélyezzék lapja megjelenését. Ezt azonban Simkó Elemér főispán nem támogatta. Egyfelől arra hivatkozott, hogy van a városban három politikai jellegű napilap, másfelől pedig megjelenése esetén „*minden valószínűség szerint a legszélsőségesebb jobboldali irányzatot fogja képviselni*”⁵ – ez arra utal, hogy attól tartott: a lap valamelyik nemzetiszocialista-hungarista pártocskára lesz. Ennek ellenére az engedély megkapta, és az A3-as formátumú, 4 oldalas Vásárhelyi Ifjúság (olykor minden jelző nélkül, csak Ifjúság néven jelent meg és így említették a források is) hetente 300 példányban⁶ jött ki a nyomdából. Ennek eleinte csak tulajdonosa volt, a főszerkesztője pedig Farkas György, a Nemzeti Front⁷ helyi szervezetének „törzstikára”, 1940-től azonban útjaik elváltak és ettől kezdve ő lett a felelős szerkesztő is. (Itt említjük meg, hogy nemcsak Farkas, hanem ő is tagja volt a Nemzeti Frontnak, sőt, – a vád szerint – a nyilaskeresztes pártnak is, ez utóbbit azonban mindvégig tagadta. Valószínűleg az történt, hogy a Front beolvadása után ő is automatikusan a Nyilaskeresztes Párt–Hungarista Mozgalom tagja lett – anélkül, hogy erről tudomást szerzett volna.)

A főispán aggodalma többé-kevésbé beigazolódott, mert a Vásárhelyi Ifjúság „a Turul Szövetségbe⁸ tömörült vásárhelyi egyetemi és főiskolai hallgatók Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesületének” afféle félhivatalos lapja lett. Ezt igazolja az, hogy amikor a miniszterelnökség sajtóosztálya a lapot – arra hivatkozva, hogy eltért a lapengedélyben szereplő jellegtől – betiltotta⁹, az egyesület azt „*a legnagyobb megdöbbenéssel*” vette tudomásul, mert az az egyesületnek, mint a városban fennálló „*egyetlen fájvédő ifjúsági egyesületnek*” félhivatalos lapja volt, „*melyet egyik bajtársunk szerkesztett, elvesztése a legsúlyosabban érinti Egyesületünket*” – nyilatkozták február 13-án. Ennek kapcsán megjegyezzük, hogy a Turul világnézete szorososan kapcsolódott a Horthy-korszak „vezéreszméjéhez”: a „keresztény-nemzeti gondolathoz”, ennél azonban tovább is ment. A „bajtársi eszmét” – Kerepeszki Róbert történész szerint¹⁰ – Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa és a nyilas ideológia közötti mezőben lehet elhelyezni.

Ennek kapcsán érdemes kissé bővebben idézni egy 1939. június 24-én kelt – és a főispáni iratok között fennmaradt – jellemzéséből: „*Politikai, államrendészeti és nemzethűségi szempontból eddigi magaviseletével szemben kifogás nem volt. Az egyetemi ifjúság politikai tevékenységében tevékeny részt vett. [...] Az Ifjúságban a zsidóellenes cikkek írója. Újságírói múltjából, kiforratlan, csapongó politikai nézeteiből, újságcikkeiből arra lehet következtetni, hogy inkább a szélsőjobboldali politika nyomdokait követi.*”¹¹

Valóban erről lehet szó? Szerintünk a kép ennél sokkal árnyaltabb. Csáki az igazolóbizottságnak írott, 1945. június 30-i, terjedelmes beadványában azt hangoztatta, hogy meszterének Szabó Dezsőt vallja. Az ő nyomán hangoztatta azt, hogy „*nincs baloldaliság, nincs jobboldaliság, ezen a földön csak magyar érdek van*”.¹² Ehhez az idézethez még hozzáfűzi a fenti beadványban, hogy „*álláspontunk tökéletesen megfelelt mesterünknek, Szabó Dezsőnek az állásfoglalásával.*” Mivel utóbbi egyaránt szemben állt nemcsak a szélsőjobboldallal (a nácizmussal, a hungarizmussal), hanem a szélsőbaloldallal (a Moszkvából irányított kommunista

mozgalommal) is, emiatt 1944 után nem igazán számított pozitívumnak, ha valaki büszkén „Szabó Dezső tanítványának” vallotta magát. Annak ellenére így igaz ez, hogy a koalíció egyik tagja, a Nemzeti Parasztpárt alapító tagjai, a népi írók a harmincas években még azt hangoztatták, hogy ő nyitotta fel a szemüket.

Nem csupán Szabó Dezső volt nagy hatással rá, hanem a népi írók munkássága is. Előbbi beadványában a népi írók „*szerény tanítványának*” vallotta magát, és büszkén hangoztatta, hogy a „Az új magyar szellemiség harcosai” című sorozatában egyenként méltatta mindazokat, akik „*a mai demokratikus Magyarország szellemi vezetői*” lettek, így például Veres Pétert, Illyés Gyulát, Szabó Zoltánt, Kovács Imrét, Zilahy Lajost, Erdei Ferencet (aki ekkor a belügyminiszter!), sőt, azt állította, hogy „*a Nemzeti Parasztpárt összes vezetői, együtt, az Ifjúságban szólaltak meg először.*” (Ezt nyilván Hódmezővásárhely viszonylatában gondolta.) A népi írókon kívül közölt helyi szociáldemokraták (Takács Ferenc, Karácsonyi Ferenc stb.), közismert baloldali értelmiségiek (Kristó Nagy István, Osváth Béla, Vörös István, dr. Péczely Attila stb.) írásait is. A lapjában közölt cikkekből (lásd még később) nyilvánvaló, hogy szociálisan érzékeny, a társadalmi igazságosság iránt elkötelezett személy volt („*...egész újságírói tevékenységemet a szociális igazságokért való megalkuvás nélküli és kíméletlen, továbbá önzetlen harc jellemzi*” – írta fenti beadványában), aki a Horthy-korszak „neobarokk” társadalmának számos visszásságát (elsősorban a torz földbirtokszerkezetet) elutasította. De hiába volt benne egy nagy adag antikapitalizmus – mert ez sem mentette meg attól, hogy megbélyegezzék és meghurcolják.

Az oroszok bevonulása előtti nap, október 7-én fölmenekült Pestre, és csak annak „fölszabadulása” után, 1945. február 5-én tért vissza a városba. Nem sokáig volt szabadlábbon. „*Szélsőjobboldali lap terjesztése, illetve szerkesztése*” miatt két hét múlva, 20-án leinternálta a hódmezővásárhelyi rendőrkapitányság politikai nyomozó osztálya. A helyi internáló táborból október 31-én – Erdei Ferenc belügyminiszternek köszönhetően, aki internálását megszüntette – szabadult, de azonnal rendőri felügyelet alá helyezték.

A 3. sz. igazolóbizottság az „ügyét” 1945. június 27-én tárgyalta először. A bizottság elnöke ekkor Tárkány Szűcs Ferenc, a tagjai pedig Boros János, Vári Sándor voltak, valamint jelen volt még Kovács Mihály érdekképviselői és dr. Neumann Sándor jogásztag (ügyvéd) is. Az ügy előadója Boros volt, aki kijelentette, hogy „*hivatalos tudomás szerint*” (ez talán arra utal, hogy az információ a politikai rendőrségtől származott) az igazolás alá vont újságíró „*a legszélsőségesebb jobboldali irányú újság*”, a Vásárhelyi Ifjúság felelős szerkesztője volt. Ezért indítványozta, keressék meg a polgármestert, hogy az ominózus lap 1942-es betiltása előtti években megjelent számokba betekintést nyerhessenek. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy Csáki ellen a városból egy feljelentés sem érkezett a bizottsághoz, tehát a tagok egyike lehetett az, aki a bejelentést megtette!

A következő tárgyalási nap július 5-én volt, de rögtön el is napolták, mert a polgármesteri hivataltól nem sikerült beszerezni a kért lappéldányokat, ugyanis a városi levéltárban nem őriztek helyi folyóiratokat. Azt már nem lehet utólag kideríteni, hogy végül milyen példányokból dolgozott a bizottság, ám azt elismerték, hogy csak bizonyos számokkal rendelkeztek.

A 24-i tárgyaláson az igazolásra kötelezett újságíró beismerte a nyilvánvaló tényt, hogy az 1942-es betiltásáig a Vásárhelyi Ifjúság felelős szerkesztője, és kiadója, valamint 1940–44 között a „szélsőjobboldali” Népújság belső munkatársa, majd 1944 szeptemberétől mintegy három hétig felelős szerkesztője volt.

Az ügy előadójának kérdésére kijelentette, emlékszik arra az 1943 Húsvétján megjelent cikkekre, melyben egy zsidó munkaszolgálatos orvos érdekében eljárta „keresztény úrinőt” gyász-

magyarnak titulált a Népújság. (A bizottsági határozat után benyújtott beadványában azonban azt állította, hogy dr. Héjja József kórházi főorvos, a MONE¹³ helyi vezetője diktálta a cikket, azt nem ő írta.) Ezt követően az ifjúsági hetilap különböző cikkeit vehette a bizottság górcső alá, ám nagy valószínűséggel kijelenthető: részéről a volt újságíró bűnössége már rég el volt döntve.

A tárgyalás hangulatáról képet kaphatunk Csáki fellebbezési leveléből: „*a tárgyaláson rendkívül zavarba jöttem. A tárgyalást vezető elnök mintegy negyedórás súlyos dorgálást tartott behívásom után és az érdemleges tárgyalás megkezdése előtt akként nyilatkozott, hogy minden kihallgatás nélkül lámpavasra kellene engem húzni. Ezen előre való elítéltetésem után természetesen reménytelenül állottam a bizottság előtt és védekezésemre még azokat a dolgokat sem tudtam elmondani zavaromban, amelyeket esetleg elmondhattam volna.*” Tehát június 30-án hiába készítette el, és nyújtotta be a bizottságnak – a már korábban is hivatkozott – 16 oldalas beadványát (melyben részletesen bizonyította, hogy nem volt „szélsőségesen jobboldali irányultságú” a lapja), mert a grémium tagjait az igazság a legkevésbé sem érdekelte.

A tárgyalás végén az ügy előadója javasolta „*az igazolás alá vont újságírót aki az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 12. §-ának 3., 4. és 5. pontjába¹⁴ ütköző háborús bűntettben bűnös, úgyszintén a 12. §. 2. pontjában megjelölt pártnak¹⁵ is, [ugyanis] az elnök hivatalos tudomása szerint is tagja volt az illető, az 1146/1945. M.E. számú rendelet 12. §-ának 3. pontja értelmében foglalkozásának gyakorlásától eltiltani, és az 1080/1945. M.E. számú rendelet 20. §-ának utolsó bekezdése¹⁶ értelmében az összes iratokat az illetékes Népügyészséghez áttenni.*”

A határozat részleges indoklása csak két nappal később, július 26-ával készült el (miközben Csákinak a fellebbezést 27-ig be kellett nyújtania – tehát ezt úgy írta meg, hogy az előbbi dokumentumot nem ismerte!). Ebben már az 1146/1945. sz. rendelet 2. §-ának 3. pontja¹⁷ alapján tiltották el az újságírót foglalkozásának gyakorlásától. A korábban felsorolt vádak mellett most megjelent az is, hogy lapját a belügyminiszter 1942-ben azért tiltotta be, mert „*olyan szélsőséges hangnemben uszított, hogy [azt] az akkori kormányzat is túlerősnek találta.*” (Valójában erről szó sem volt – lásd a 9. számú jegyzetünket.) Jellemző, hogy csak néhány kiragadott cikk alapján vádolták meg azzal, hogy „szélsőjobboldali” lapja volt, ám azt is megjegyezték, hogy amennyiben „*a bizottság, ha feltalálható lenne, rá tudna mutatni [a] minden egyes lappéldányban hemzsegó háborús uszító és népellenes cikkekre.*” A bizottság elfogultságát nemcsak ez bizonyítja, hanem az is, hogy nyíltan elismerték: az újságíró a június 30-i beadványában hiába idézett rengeteg olyan cikkből, melyekben kifejezetten a kisemberek, a szegények, kiszolgáltatottak érdekében emelte föl a szavát, mert ezeket figyelemre sem méltatták, „*mert olyan mértékben tartja [a bizottság] háborús és népellenes bűnösnek, hogy [...] semmiféle méltánylást nem érdemel.*”

Az egyik legsúlyosabb vád az volt vele szemben, hogy már 1937-től a zsidók ellen uszított. Erre a vádra ő azzal válaszolt, hogy cikkeiben nem a zsidók, hanem a nagykapitalisták ellen szólalt fel. Átolvasva az írásait, látható, hogy bár fellelhető némi zsidóellenes hangulat néhányukban (ezt akár a korszellemnek is betudhatjuk), de ez nem haladja meg a korszakban általánosan elfogadott szintet. Példaként felhozható erre az Ifjúság 1940. augusztus 4-i számában található cikk, melyben a harmadik zsidótörvény előkészületeiről írt, szükségesnek tartva annak bevezetését. Ezzel szembeállítható viszont az 1939. február 27-i számban található írása a pécsi sváb-bálról, ahol viszont a magyarországi németiség magatartásáról írt elítélően. (Ezzel kapcsolatban mindenképp meg kell említenünk, hogy a korabeli cenzúra számos cikkét megkurtította. Például törlésre kerültek az alábbi mondatok: „*A túlzó nacionalista irányzatok hatására nem csak a középosztály német származású tagjai, de a dunántúli*

VÁSÁRHELYI

IFJÚSÁG

1940. SZEPTEMBER 1. MEGJELENIK MINDEN HÉTEN EGY HÓNAPRA 40 FILLER

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Hódmezővásárhely, IV. ker. Szent Antal-utca 7 szám. —: Telefon 209

A magyar gyermek és a magyar anya védelme a legfontosabb nemzeti ügy. Vasárnap a Stefánia Szövetség urnagyűjtést tart. A magyarok Istene parancsolja: adakozz!

A harmadik revízió!

Kolozsvár, Nagyvárad, Bánfihunyad, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Udvarhely, Szalonta újra a miénk
Megtörtént a tengerlyhatalmak döntése

Amikor ez év nyarán aszpirandus került a trianoni és utóli szerződésbe a magyar, orosz és bolgár szövetség kárára nagygyűlés történt Románia kérdésén. Magyarország tudta, hogy, úgy mint a múltban, most is eszméi hat jogos követeléseinek érvényesítésénél a baráti tengerlyhatalmak támogatására. Ugyanakkor Magyarország politikájának hagyományos realizmus azt parancsolta, hogy a vajdasági helyzetet teljes mértékben, minden szépités és beszünetés nélkül léssz, hiszen a magyar érdelem mindenkor tudta, hogy az évszázados kárpáti határon belül más népek és nemzeti

a német–olasz döntőbíráskodás

döntését.
Az új határ főbb vonásaiban a következők:
A határ Szalontánál kezdődik, amely visszakerül Magyarországhoz, aztán Nagyváradtól délre, Bánfihunyadtól délre, Kolozsvártól délre vonul majd Tordánál becsúszást alát, amely kívül marad. Ezután Marosvásárhelytől délre, Udvarhelytől délre, Sepsiszentgyörgy felé nyugatra vonul és Zágonyra, továbbá Kovásznánál éri el a Kárpátok történelmi határát.
Az anyaországhoz visszakerült terület a románok által 14 nap alatt kiürített. A kiürítést a mindkét részről alkalmadó vegyes bizottság végzi, mely haladéktalanul megkezdi működését.

fiatalkori munkától való irítzása, sőt annak megvetése jegyében formálta a magyar ifjúságot.
A magyarok Istenehez könyörögnek, adjon több éret a fiatalok, mint amennyi apáinknak van. Értsek meg, hogy nekik kell megteremteni az új magyar életet, a fővendőt, ez pedig harcot, nélkülözést, önfeláldozást, munkát és kockázatot jelent. Ne csak irigyeljék a zsidót, hanem kövessék a minden akadályt legyőző szívósságát is.
Vegyünk példát a nagy német és olasz nemzet ifjúságától. Ez szemléltet rá: a zsidó gazdasági fölénynek éppen az volt a legerősebb gyögyvere, hogy a keresztény lárásadalomba be tudta oltani az üzleti és ipari foglalkozások iránti megvetése szúrmat. Ezt a megvetést, alattomos, ravasz és gyilkos maszlapot, amely csak arra volt jó, hogy az új magyar aszpirandus és munkabizottság elmozdítson.

Bécs, augusztus 30. (Magyar Tájékoztató Irod.)

A Belvedere palotában délután

svábság egy része, s az ugyancsak középosztályi zsidóság is újból felfedezte faji különállását.” Vagy például: „Azzal sem törődtek, hogy a magyarság rovására telepített svábság mindig jobban előnyöml számában, vagyonban...”)

Ha tovább szemelgetünk a (Vásárhelyi) Ifjúságból és a Népújságból származó – Csáki által összeállított – cikk-kivágot gyűjteményben¹⁸, nyilvánvaló, hogy egy szociálisan érzékeny emberről van szó, aki újságírói tevékenységével próbálta felhívni az olvasók figyelmét a helyi igazságtalanságokra. Például nehezményezte az 1937–38-as áramszámlák összegeinek nagyságát; a Népújság több számában írt egyes szakmák kizsákmányoló időbeosztásáról, szólott cikk pl. a postások és a pincérek napi munkabeosztásáról, arról, hogy napi 13–16 órát is dolgoznak; 1939 júliusában felszólalt a Kokron gyárban bevezetett, ún. Spohn-rendszerről, mely igazságtalan módon szabályozta a normákat, és az azokért járó béreket; többször is kifejtette véleményét a földosztás szükségességéről, ennek lehetséges módjairól és a vásárhelyi földhelyzetről; gyakran tudósított esetről, szegény sorsú emberekről, gyerekekről; foglalkoztatta a gyerekek táplálkozása is, egy ízben arról készített felmérést egy vásárhelyi iskolában, egy háromnapos periódust megfigyelve, hogy milyen minőségű ételt ettek a gyerekek; több ízben is írt arról az igazságtalanságról, hogy a mezőgazdasági dolgozók nem tartoznak az OTI¹⁹ hatáskörébe, és hogy ez mennyire komoly probléma. Példaként szülő nő és megbetegedő parasztember eseteit hozta fel.

Csáki az igazolóbizottsági végzés ellen természetesen fellebbezett, leveléhez csatolva néhány cikkét. Fellebbezésében részletesen megcáfolta²⁰ az ellene felhozott vádpontokat.

A vád szerint 1937 és 1942 között volt a Vásárhelyi Ifjúság című lap felelős szerkesztője. Fellebbezésében azt állította, hogy csak 1940 és 1942 között töltötte be ezt a pozíciót. Bizonyítékként a hódmezővásárhelyi polgármester sajtókönyvi kivonatára hivatkozott.

Az igazolóbizottság határozatának tartalma szerint az Ifjúság és a Népújság is szélsőjobboldali lapok voltak. Csáki ezen kijelentés ellen tiltakozott, sőt, állítása szerint a Népújság a „*legszélsőségesebb baloldali irányzatú*” volt, már 1940 márciusában is – amikor ő dolgozni kezdett a lapnál –, és utána ezt a vonalat meg is tartotta egészen addig, míg dr. Gonda József volt a tulajdonosa. Sőt szerinte Gonda ablakát egy ízben a lap zsidóbarát hangvétele miatt verték be. Valójában az Ifjúság című lap szélsőjobboldali hangvételét is cáfolta, ennek bizonyítására cikkeket csatolt a fellebbezéséhez.

Az igazolóbizottság azzal is megvádolta, hogy 1944 szeptemberében politikai magatartása és meggyőződése miatt lett a lap felelős szerkesztője. E vád azonban nem állta meg a helyét, hiszen csak azért lett felelős szerkesztő, mert egy új rendelet bizonyos képzettséghez kötötte ennek a pozíciónak a betöltését. A Népújságnál korábban Szathmáry János²¹ volt a felelős szerkesztő, de ő az Újságíró Főosztálynak csak a II. szakosztályába tartozott, így esett a választás rá.

A vád szerint²² a Csongrád megyei nyilaskeresztes párt vezetője őt a párt sajtóosztály-vezetőjeként említette 1940-ben. Bevallása szerint nemhogy a sajtóosztály vezetője, de még a párt tagja sem volt, és semmilyen tevékenységet nem folytatott a párt érdekében. (A népügyészség utóbb megállapította, hogy a nyomozás során semmilyen, a párttagsággal kapcsolatos konkrét, terhelő bizonyítékot nem sikerült beszerezni.)

Az igazolóbizottság több cikket is felhozott ellene, melyekben zsidóellenes hangvételel használt. Csáki tételesen felsorolta a cikkeket, és több írás esetében felhívta a figyelmet arra, hogy azok nem tőle származnak. Nem egyszer a bizottság terhelő részleteket emelt ki egy-egy cikkből, ezek esetében az újságíró kérte, hogy olvassák el a teljes cikket, így meglátva az adott írás eredeti tartalmát. Ilyen cikkvolt például a Népújságnak – korábban már említett – 1943 évi húsvéti száma, melyet egyfelől nem Csáki Lajos írt, másfelől a bizottság a cikk tartalmára is torzítva utalt az igazolási eljárás tárgyalásán.

Azt is felhozták ellene vádként, hogy a Hét című rovatban többször is zsidóellenes érzelmeiről adott tanúságot. Ennek cáfolataként csatolt néhány általa írt cikk-másolatot, melyek kimondottan zsidóbarátságáról tanúskodnak.

Az újságíróra nézve a bizottság azt is terhelő adatként vette, hogy az Ifjúság című lapban több alkalommal is név szerint írtak negatív hangvételben néhány személyről. Ezt elismerte, de fellebbezésében kitért arra, hogy így akarták elkerülni az általánosítást, és hogy a cikkekből így említett személyek közül többen is bíróság elé kerültek cselekményeik alapján.

A bizottság azt is negatív tényként értékelte, hogy az Ifjúságban gyakran szerepeltek Szabó Dezső írásai. Csáki a fellebbezésében leírta, hogy nem érti, ez miért volt terhelő rá nézve, hiszen Szabó Dezső közhírnévű és népszerű író volt a második világháború után is. (Arról nem is beszélve – tehetnénk hozzá –, hogy a Nemzeti Parasztpártot megalapító népi írók egyik inspirálója, példaképe volt a harmincas években...)

Augusztus 29-én dr. Polónyi Jenő népügyész megküldte az iratokat a népbíróságnak, és indítványozta tárgyalás kitűzését, és az igazolóbizottság határozatának helybenhagyását. A népbíróság október 17-re ki is tűzte a tárgyalás napját és Berey Gézáné²³ népbírót kérték fel az ügy előadójául. Ő szeptember 12-én a népbíróságnak megküldött „észrevételében” kifogásolta, hogy a népügyészség még nem emelt vádat Csáki ellen, holott – szerinte – a 81/1945. M.E. sz.

rendelet 13. §. 6. pontja²⁴ és a 14. §. 6. bekezdése²⁵ szerint „büntetendő háborús bűntett”, illetve az 1440/1945. sz. M.E. rendelet 15. §. 4.²⁶ és 16. pontjai értelmében a „büntetendő népellenes bűntett tényálladási elemei fent forognak”.

Az október 17-i nyilvános fellebbviteli tárgyaláson a dr. Bozsó Ferenc törvényszéki tanácselnök, tanácsvezető bíró és Bereyné, Fábíán Albertné, Daróczy Vince, Ivánkovits Ferenc, Juhász János, Zelenák András népbírák alkotta tanács előtt dr. Polónyi Jenő néppügyész azt indítványozta, hogy az összes iratot tegyék át a néppügyészséghez és az ottani eljárás lefolytatása után utalják igazolásra Csákit. Ő ügyvédjén keresztül az igazolását kérte, ám erről szó sem lehetett. Ehelyett a néppügyészség nyomozás lefolytatását rendelte el. Ez érthetetlen okokból igencsak elhúzódott. Ugy tűnik, hogy majd egy évig ezügyben nem történt semmi (legalábbis a fennmaradt iratokból ezt lehet gyanítani). Annyi bizonyos, hogy dr. Kilyén István néppügyész 1946. július 26-án a Csáki ellen „népellenes bűntett miatt folyamatra tett bűnügyben” (ismét?) elrendelte a nyomozást.

Az Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályáról Marosi Pál nyomozó őrmester augusztus 12-én azt jelentette, hogy Fodor Ferenc könyvkötő a kikérdezésekor elmondta, hogy gyermekora óta ismeri a terheltet, és határozottan állítja, hogy tagja volt a Nemzeti Frontnak (korábban ezt ő maga is elismerte – tehát ez nem jelentett plusz információt...). Kruzslíc János határozottan állította, hogy a vásárhelyi nyilaskeresztes párt „ifjúsági szervezetében” (mely nem is létezett!) „vezető szerepet töltött be. Több esetben látta a Pártházban”. Ő csak tudhatta, elvégre bár a '30-as években az SZDP tagja volt, '40-ben a nyilasokhoz csatlakozott, és a pártban több tisztséget is betöltött, mígnem '42-ben onnan ki nem rúgták, hogy majd '44-ben a Pálffy Fidél-féle nemzetiszocialista párt tagja legyen. Ezért pedig a népbíróóság „népellenes bűntett” elkövetése miatt a jelentés után 10 nappal 8 hónap börtönbüntetésre ítélte!²⁷ Az más kérdés, hogy az ő vallomását egyetlen tanú sem erősítette meg... A harmadik kifaggatott személy, aki ugyancsak régóta ismerte, Szőke Imre ácsmester volt, aki azt mondta róla, hogy „kimondottan a nép írók hatása alatt állott. Több esetben hangoztatta a német-ellenességét, mert ő a Magyar szocializmust akarja életre kelteni és megtestesíteni.” (Vagyis a harmadikutas népi írók követője volt – tehetnénk ehhez hozzá.) Mind ő, mind a negyedik kifaggatott személy, Gyarmati Mihály azt állították, nincs tudomásuk arról, hogy Csáki valamelyik szélsőjobboldali pártnak tagja lett volna.

Két hét múlva a helyi PRO-n Koltai Vilmos rendőrhadnagy, a nyomozó csoport vezetője mind a négy, korábban kifaggatott személytől tanúvallomási jegyzőkönyvet vett föl. Ekkor Fodor és Kruzslíc a korábban elmondottakat azzal egészítették ki, hogy Csákinak jó barátja volt dr. Bán Imre, aki annak idején a helyi nyilas szervezetnek volt az egyik vezetője. Utóbbi még azt is hozzá tette, hogy az uszító cikkeket „együttesen dolgozták ki”, és a laptulajdonos-szerkesztő cikke „nagyban hozzájárult, hogy Hmvhelyen a sovinizmus kifejlődhessék”. (A volt nyilas Csáki elleni elfogultsága nyilvánvalóvá válik, ha belegondolunk: egy 300 példányban kiadott kétheti lap ugyan milyen befolyást gyakorolhat egy 50 ezres város társadalmára...) Szőke csupán annyit tett hozzá a korábbiakhoz, hogy az Ifjúságban megjelent cikkeiből megállapította, miszerint „nevezett túlzó nacionalista és antiszemita beállítottságú”.

Ezzel a négy tanúvallomással sokra nem mehetett a néppügyészség, hiszen túl kevés konkrétumot tartalmaztak – ráadásul azok valóságtartamának jó része is fölöttébb kétséges volt. Talán emiatt (az iratok hiányában ismét csak feltételezésekre szorítkozhatunk) Csáki Lajos ügye megint „elfeküdt”, több mint egy évig nem történt semmi. (Ha csak annyi nem, hogy 1946. december 14-én dr. Bozsó Béla néppügyész átiratban érdeklődött a vásárhelyi

ávótól, hogy volt-e leinternálva a terhelt, és ha igen, mettől meddig?) Végül 1947. november 12-én a terhelttől fölvettek egy jegyzőkönyvet (ebben továbbra is tagadta a bűnösségét), majd dr. Bozsó egy héttel később határozatot hozott arról, hogy a „szabadlábban lévő terhelt ellen népellenes büntett miatt indított bűnügyben” a nyomozást megszünteti. Figyelemre méltó a népügyész indoklása: „...vizsgálva a terheltnek egész újságírói működését és a megjelent cikkek tartalmát, a népügyészség megállapítása szerint terhelt védekezését és előadását lehet elfogadni, amennyiben kimondottan szélsőjobboldali beállítottságú tevékenységet nem lehet megállapítani terhelttel szemben, figyelemmel a csatolt cikkek tartalmára, melyekből kitűnik, hogy a népi írók művei is helyet kaptak a lapjában és egyformán ostromozta az antiszociális állapotokat, bárholman is származtak azok, és követelte az igazságosabb és megértőbb társadalmi berendezkedést...” A fentiek miatt december 20-án indítványozta – tárgyalás kitűzése mellett – az igazoló bizottság határozatának megváltoztatását!

1948. január 7-én a népügyészség végzést hozott arról, hogy február 10-én megtartják a fellebbviteli tárgyalást. Hogy ezen, majd az április 24-i tárgyaláson mi történt, iratok hiányában nem lehet tudni. (Csak a népbírói értesítő maradt fenn, a tárgyalási jegyzőkönyvek nem.) Csupán annyi ismeretes, hogy a népügyészség az április 19-i, a népbíróságnak küldött átiratában közölte: Csákinak az igazolóbizottság határozata ellen beadott fellebbezését a vonatkozó iratokkal együtt visszaküldi azzal, hogy (ismét) indítványozza – újabb tárgyalás kitűzése mellett – az igazoló bizottság határozatának megváltoztatását!

A szegedi népbírói tanács – mint igazoló fellebbviteli tanács – végül május 24-én tartotta meg az újabb tárgyalást, és végzésében kihirdette, hogy tudomásul veszi azt, hogy Csáki Lajos az ügyvédje révén a fellebbezését visszavonta. A népbírói tanács ezt a döntését elfogadta, és az elsőfokú határozatot jóváhagyta.

Július 1-én Borai Emil rendőrhadnagy átiratában arról tájékoztatta a népbíróságot, hogy Csáki Lajos „jobboldali magatartású, jelenlegi politikai magatartása tartózkodó.” Miután egy több éves hercehurcán kellett keresztülmennie, ezen nem is csodálkozhatunk. Bár a későbbi pályafutásáról a levéltári források nem számolnak be, megkockáztathatjuk, hogy a volt újságíró a Rákosi- és a Kádár-rezsim alatt igyekezett meghúzni magát – abban reménykedve, hogy „kibekkelheti” a kommunisták uralmát.

JEGYZETEK

- ¹ Nevét 1944 előtt sokszor y-nal írták.
- ² A főszerkesztője dr. Hollósy Antal volt, akit ugyancsak népbírói tanács elé állítottak. Ő alkalmanként szintén írt a Vásárhelyi Ifjúságba is.
- ³ Gonda József egy 1947. november 21-i nyilatkozatában azt mondta, hogy a szerkesztésében megjelenő Népújság „kifejezetten baloldali eszmékért küzdő” volt. Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára (a továbbiakban: CSML HL), igazolóbizottsági iratok, XVII. 405. fond, 2. doboz, Csáki Lajos igazolóbizottsági csomója. A továbbiakban – ha a forrásra külön nem hivatkozunk – ebből idézünk.
- ⁴ CSML HL, főispáni iratok, IV.B.1401.b fond, 48. doboz, 259/1937. főisp. sz.
- ⁵ I. h.
- ⁶ Ugyanezt a példányszámot említi Hollósy Antal is a népbírói tanács perében. Lásd: CSML, XXV. 8. fond, 38. doboz, Nb. 756/1946., 13. o. (Szerinte egyébként 1937 és 1939 között a Reggeli Újság 3000, a Népújság 2000, a Vásárhelyi Újság pedig 400 példányban jelent meg naponta.)
- ⁷ A rövid életű szélsőjobboldali pártocskát 1936-ban alapította Rajniss Ferenc és Salló János.

1940-ben beolvadt a Nyilaskeresztes Pártba. 1938–39-ben vidéken a párt egyik legerősebb bázisa Hódmezővásárhely volt...

- ⁸ A Turul Szövetséget 1920-ban alapították meg budapesti egyetemisták, mint egyetemi bajtársi egyesületet. Hamarosan vidéken is számos tagegyesület létesült. Mint a legnagyobb, országos szintű felsőoktatási diákszervezet, jelentős szerepet játszott a zsidók elleni alkalmankénti atrocitásokban. Mindazonáltal megjegyezzük, hogy a Turul nem volt egy homogén ifjúsági szervezet. Tagjai közül többen később a nyilasokhoz csapódtak, mások a Szabó Dezső és Németh László nevével fémjelzett harmadikutas ideológia hívei lettek, egyesek az illegális kommunista párttal vették föl a kapcsolatot. A világháború alatt gyakorlatilag kettészakadt a szervezet.
- ⁹ Az 1942. február 7-i leiratában a sajtóosztály vezetője az 1-i számban megjelent „Tavaszszásár a télben”, a „Tanyai tanítóság és népművelés”, „A tanyai tanítóság és a népművelés”, a „Csak szívünk és erőnk szerinti munkát vállaljunk...” és a „Svédországban nemzetiszocialista párt” című cikkeket, közleményeket hozta föl annak illusztrálására, hogy a lap – az engedélyokiratban megszabottal ellentétben – nem ifjúsági jellegű, hanem „politikai, várospolitikai, és gazdasági jellegű híreket” és „belpolitikai, külpolitikai tartalmi jellegű közleményeket” is közlétesz.
- ¹⁰ Lásd KEREPESZKI RÓBERT: *A Turul Szövetség. In A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948.* Szerk.: Romsics Ignác. Budapest, 2009. Osiris. 341–376.
- ¹¹ Lásd a 4. számú jegyzetet.
- ¹² Ifjúság, 1939. április 24.
- ¹³ MONE a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete rövidítése. Az 1919-ben alakult, szakmai érdekvédelmi szervezet kezdettől a „zsidó konkurencia kiszorításáért” harcolt, és komoly szerepe volt az 1920-as numerus clausus-törvény megalkotásában. A '30-as évekre a MONE elérte, hogy a közszolgálati orvosi pályákról a zsidó származású orvosokat kiszorították. Dr. Héjja Józsefet egyébként 1949-ben állították népbíróság elé, egyebek miatt azért, mert egy ideig a vásárhelyi MONE vezetője volt.
- ¹⁴ „3.) aki [...] nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt, rádió útján vagy egyébként, nyilvánosan néppellenes vagy demokráciellenes intézkedések meghozatalát sürgette vagy a meghozottakat feldicsérte. 4.) aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciellenes hírverés szolgálatába szegődött. 5.) aki magatartásával fasiszta- (nyilas-, németháború-)ellenes vélemény nyilvánítását akadályozta.” *Magyar Közlöny*, 1945. május 1., 19. sz.
- ¹⁵ „Néppellenes büntettségben bűnös az is, [...] aki a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett vagy fasiszta, illetőleg demokráciellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt avagy tagként tevékeny működést fejtett ki.” I. h.
- ¹⁶ „Ha a bizottság nyomatókos gyanút lát fennforogni abban a tekintetben, hogy az igazolás alá vont közalkalmazott bűncselekményt követett el, akkor az igazoló eljárás befejezése után az összes iratokat a határozat egy kiadmányával együtt haladéktalanul átteszi az illetékes népiügyszékhöz.” *Magyar Közlöny*, 1945. május 9., 20. sz., 3.
- ¹⁷ „Az igazoló bizottság az alábbi határozatokat hozhatja [...] 3. foglalkozásának gyakorlásától általában vagy a határozatban megjelölt helységekben meghatározott, de legfeljebb 5 évi időtartamra eltiltja.” *Magyar Közlöny*, 1945. május 4., 21. sz., 1.
- ¹⁸ A cikk-kivágatok a hódmezővásárhelyi levéltárban, a 3. sz. igazolóbizottság anyagai között, lőtábla-kartonokra felragasztva találhatók meg, sok esetben pontos dátum megjelölése nélkül.
- ¹⁹ Országos Társadalombiztosítási Intézet.
- ²⁰ Fellebbezése a népbírósági iratai között találhatóak Lásd: CsML, XXV. 8. fond, 13. doboz, Nb. 457/1945. A továbbiakban – anélkül, hogy azt külön jelölnénk – ebből idézünk.
- ²¹ Vásárhelyi politikus, a Vásárhelyi Újság szerkesztője, a NEP vásárhelyi titkára. 1947-ben állították népbíróság elé, majd több tárgyalási forduló után fölmentették. A népiügyszé fellebbezése folytán úgye a NOT elé került, ahol 3 év 6 hónap börtönbüntetésre ítélték.
- ²² A vád alapját egy 1940. novemberi, fönmaradt „szolgálati jegy” képezte, melyben a „megye-

vezető testvér” kinevezte Csákit a párt sajtóosztályának vezetőjévé. Az iratból azonban nem derül ki, hogy egyáltalán eljutott-e az hozzá.

- ²³ Berey Gézáné Csányi Piroska 1909-ben született Kassán. Férjével Szatmárnémetiből 1938-ban költöztek Szegedre, ahol mindketten a Délmagyarország munkatársai lettek. Zsidó származásuk miatt a német megszállás idején elhurcolták őket, 1944 őszén kerültek vissza a városba. A Délmagyarországtól kisgazda párttagsága miatt hamarosan távoznia kellett és a Szegedi Kis Újság munkatársa lett.
- ²⁴ A 13. §. 6. pontja szerint háborús bűnös az is, aki „*aki a háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát végzett*”
- ²⁵ Ilyen jogszabályi hely nem létezik.
- ²⁶ Ilyen jogszabályi hely nem létezik.
- ²⁷ CsML, XXV. 8. fond, 36. doboz, Nb. 612/1946.

VINCZE GÁBOR

*A tanú „olyan zavaros válaszokat adott”,
hogy „megértése és helyes jegyzőkönyvezése lehetetlen”*

Két leventeparancsnok (Tompai István és Vörös Bálint) népbírósi pere

Hódmezővásárhelyen 1988 óta emlékeznek meg azokról az 1944 őszén a városból és környékéről elvezényelt leventékről, akik szovjet hadifogságba estek, és ott valamelyik fogolytáborban elhunytak. 1990-ben emlékkönyvük is megjelent a volt leventéknek, melyben több visszaemlékező eleve nitette föl azt, hogy mi történt velük a városból történt távozásuk és hazaérkezésük között. Arról azonban – egy visszaemlékezőt (Bakó Károlyt¹) kivéve – senki sem tett említést, hogy a levente zászlóalj két parancsnokát, Tompai István főhadnagyot és Vörös Bálint hadnagyot – nyilvánvalóan politikai okok miatt – 1946–47-ben meghurcolták, népbírósi elé állították.

A népbírósi irataikból² róluk meglehetősen kevés dolog derül ki. Tompai István 1898-ban született Kapuváron, felsőkereskedelmi iskolai érettségivel rendelkezett, nős volt, de gyermektelen. Anyagi viszonyairól annyi ismeretes, hogy a pere idején a Deák Ferenc utca 10. sz. alatti ház után házadót, mintegy 6 kat. hold földje után pedig földadót fizetett. Azt nem lehet tudni, hogy mikor, és miként került Hódmezővásárhelyre. Annyi valószínű, hogy a harmincas években már a városban lakott, mert mint „szellemi ínségmunkás”, munkát kapott a levente szervezetenél. Elképzelhető, hogy a világháború kitöréséig, illetve a katonai behívójáig „főállású” leventeoktatóként működött, mert 1944-ben már kerületi parancsnok volt. Vörös Bálint tőle tíz évvel fiatalabb volt, 1908-ban született Hódmezővásárhelyen, okleveles állami tanító volt Vásárhely-Pusztán. Vagyontalan volt, nős és két gyermek atyja.